

Stanisława Nazaruk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

## Proces socjalizacji w klasach zróżnicowanych kulturowo – przykłady z praktyki szkolnej

The Socialisation Process in Multicultural Classrooms –  
Examples of Educational Practices

### SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

uczniowie, proces socjalizacji, szkoła, klasy międzykulturowe, uchodźcy

Zgodnie z obowiązującym prawem oświatowym wszystkie dzieci przebywające na terytorium Polski objęte są obowiązkiem szkolnym, dotyczy to również dzieci uchodźców, które przybyły razem ze swoimi rodzicami. W szkole dzieci uczą się języka polskiego, nawiązują pierwsze kontakty, przełamują bariery, uprzedzenia, kształtują swoją osobowość i postawy. Celem przeprowadzonych badań było poznanie pracy dydaktyczno-wychowawczej wybranych szkół w procesie socjalizacji dzieci uczęszczających do klas zróżnicowanych kulturowo. Problematyka badawcza dotyczyła relacji dzieci w klasach międzykulturowych, działań i czynników zakłócających proces socjalizacji dzieci obcojęzycznych. W celu zebrania materiału badawczego zastosowano wywiad nieskategoryzowany wśród nauczycieli. Badania zostały przeprowadzone w wybranych szkołach podstawowych w powiecie bialskim. Na podstawie zgromadzonych wyników można stwierdzić, że proces ten przebiega bez większych zakłóceń. Współpraca między szkołą a rodzinami, które chcą mieszkać w Polsce, pomaga w procesie socjalizacji dzieci z rodzin cudzoziemców. Zaobserwowano wiele czynników pozytywnie kształtujących socjalizację dzieci uchodźców i dzieci polskich, co nie pozostanie bez znaczenia zarówno dla ich rozwoju osobistego, jak i dla całego społeczeństwa.

## KEYWORDS

pupils, socialisation process, school, multicultural classrooms, refugees

## ABSTRACT

In accordance with Polish education law, which also applies to refugee children who came to Poland with their parents, all children are subject to compulsory education. Refugee children learn the Polish language, make their first contacts, break down barriers and prejudices, and shape their personalities and attitudes at school. The research conducted in selected primary schools in Biała Podlaska district shows and describes school actions designed to facilitate the socialisation process of children studying in multicultural classrooms. A lot of factors affecting the socialisation of refugee and Polish children in a positive way were observed, which will certainly have a future impact on their personal development and the development of society.

## Wprowadzenie

Do istotnych zjawisk, jakie obserwujemy we współczesnym świecie, należy zaliczyć migrację i uchodźstwo. Wymienione zjawiska przenikają życie społeczne, polityczne, edukację, gospodarkę. Jednocześnie skłaniają współczesną naukę do zwrócenia uwagi na nowe, dotąd nieznanne obszary badań. Polska po wejściu do Unii Europejskiej zmieniła przepisy prawne związane z przyjmowaniem osób z innych państw. Otwarcie granic spowodowało napływ do Polski różnych grup o odrębnej kulturze w charakterze imigrantów, uchodźców i pracowników. W Polsce rocznie o status uchodźcy stara się ponad 2 tysiące osób. Co najmniej połowę z ogólnej liczby uchodźców stanowią ich dzieci. Wiele z nich traktuje Polskę jako kraj tranzytowy w drodze na zachód Europy, część z nich ma nieuregulowaną sytuację prawną, prawie wszyscy nie znają języka polskiego. W sytuacji, gdy uchodźcy nie mogą wrócić do swojego domu, najlepszym dla nich rozwiązaniem jest integracja w kraju, który udzielił im schronienia. Poza sytuacjami wyjątkowymi uchodźcy chcą żyć jak inni, pracować, kształcić swoje dzieci, być na swoim. Dla dzieci, które mają za sobą traumatyczne przeżycia, regularne uczęszczanie do szkoły to jedna z najlepszych dróg powrotu do normalności. Kontakt z rówieśnikami, błyskawiczna nauka języka, gdy są rzucone na tzw. głęboką wodę powoduje, że to właśnie one najszybciej się integrują i stają się przewodnikami dla swoich rodziców w nowym kraju.

Mając na uwadze sytuację dzieci uchodźców, rodzi się pytanie, czy polska szkoła jest gotowa na przyjęcie uczniów o innych identyfikacjach kulturowych i czy potrafi z nimi współpracować. Polskie szkoły, działające w środowisku wielokulturowym i stykające się na co dzień z problemem uchodźstwa, mają przed sobą trudne zadanie. Dzieci uchodźców podlegają w Polsce obowiązkowi szkolnemu i mają prawo do

bezpłatnej nauki<sup>1</sup>. Często jednak wykazują niską frekwencję na zajęciach, zdarza się, że przerywają naukę. Dzieciom brakuje nawyku uczenia się i systematycznego przygotowywania się do lekcji, bo nie miały wcześniej gdzie się tego nauczyć. Dodatkowo występuje bariera językowa, słaba znajomość lub nieznanostwo języka polskiego i w wielu przypadkach znajomość tylko języka ojczystego<sup>2</sup>. W konsekwencji dzieci mają trudności w nauce, nie uczestniczą w zajęciach pozalekcyjnych oferowanych przez szkołę. W wielu szkołach odmienności kulturowe pogłębione słabą znajomością języka powodują, że dzieci uchodźców izolowane są od grup rówieśniczych. Dołączyć można do tego częstą dyskryminację obcej kultury, a wraz z tym tworzenie atmosfery niesprzyjającej procesowi integracji i socjalizacji<sup>3</sup>. Szkoła powinna starać się zaakceptować wszelkie różnice kulturowe, a szczególnie potrzeby swoich uczniów, jednocześnie musi wytyczać jasno granice, które powinni znać nauczyciele, uczniowie oraz rodzice<sup>4</sup>. Zapisy określające zadania szkoły w tym zakresie zostały opracowane przez MEN i opublikowane w dokumencie zwanym *Podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. W wymienionym dokumencie czytamy, że szkoła powinna rozwijać: „szacunek dla innych ludzi, gotowość do uczestnictwa w kulturze, wiarygodność, poczucie własnej wartości. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji, jednocześnie ma za zadanie podjąć odpowiednie działania w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji”<sup>5</sup>. Z przytoczonych treści wynika, że zadania realizowane przez szkołę służą rozwojowi społecznemu ucznia i kształtowaniu postawy obywatelskiej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na dynamikę tych procesów, co w odniesieniu do dzieci w młodszym wieku szkolnym nie pozostaje bez znaczenia.

Odnosząc się do definiowania pojęcia socjalizacji, dostrzegamy wiele opisów, które rozpatrują to pojęcie na gruncie wielu nauk. P. Sztompka definiuje socjalizację jako: „wchodzenie jednostki do społeczeństwa. Z tej perspektywy socjalizacja to procesy, za pośrednictwem których jednostka staje się pełnowartościowym członkiem zbiorowości społecznych”<sup>6</sup>. Autor ten zauważa, że socjalizacja odbywa się na kilku poziomach.

<sup>1</sup> Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 roku ze zmianami wynikającymi z ustawy z 19 marca 2009 roku, Dz.U. nr 56, poz. 458.

<sup>2</sup> Por. B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2002)4, s. 3-7.

<sup>3</sup> Por. K. Stech, B. Ratuś, *Pakty Praw Człowieka w procesie edukacji*, Zielona Góra 1994, s. 12.

<sup>4</sup> Por. A. Kosowicz, *Uchodźca*, [w:] *Uchodźca mój dobry sąsiad*, red. P. Dziliński, Kraków 2009, s. 49-50.

<sup>5</sup> *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, opublikowane 18 czerwca 2014 r. Dz.U. z 2014 r., poz. 803.

<sup>6</sup> Por. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 450-451.

Na ogólnym poziomie polega na zdobyciu kompetencji i umiejętności, które niezbędne są dla społecznej egzystencji, a więc życia wśród innych, w kooperacji z innymi. Jest to swoiste minimum kulturowe wymagane od wszystkich ludzi. Należy tu umiejętność porozumiewania się, a także podstawowe moralne wymogi współżycia zabraniające naruszania czyjegoś dobra i żądające poszanowania dla naszego, a także tolerancji wobec czyjejś odmienności. Z kolei na niższym poziomie socjalizacja oznacza wejście do konkretnej kultury, a więc przyswojenie swoistych dla niej idei, przekonań, reguł, norm, wartości, symboli. W tym miejscu należy podać przykład opanowania języka polskiego, polskiego obyczaju, zwyczajów, gustów, wiedzy o narodowych tradycjach. Na jeszcze niższym oznacza opanowanie konkretnych ról społecznych związanych z określonymi pozycjami, do których jednostka aspiruje. Przykładem jest socjalizacja do ról rodzinnych: męża, żony, teściowej, do ról zawodowych: adwokata, nauczyciela, maszynisty, do ról politycznych: obywatela, reprezentanta itp. Z innej perspektywy oznacza to zdobycie umiejętności i kompetencji niezbędnych do akceptacji w konkretnych grupach, do których jednostka pragnie należeć. Z powyższej definicji wynika, że socjalizacja jest procesem jednokierunkowym, przebiegającym od agend socjalizujących (rodzina, szkoła) do jednostki.

Ujęcie socjalizacji w kontekście grupy uczniów i klasy odnajdujemy w definicji Z. Skornego, który uważa, że: „socjalizacja jest to proces oddziaływania grupy na dziecko. Prowadzi on do uspołecznienia i rozwoju osobowości”<sup>7</sup>. Ten aspekt socjalizacji związany z oddziaływaniem na osobowość jednostki znajdujemy w publikacjach wielu socjologów i pedagogów. A. Kruszewska zwróciła uwagę na trzy procesy socjalizacji w stawianiu się osobą uspołecznioną. Są to: 1. uczenie się zachowań społecznie aprobowanych; 2. pełnienie ról społecznie aprobowanych; 3. rozwój postaw społecznych. Jak pisze wymieniona autorka: „Dzięki tym procesom, które są ze sobą ściśle powiązane, wzrasta poziom uspołecznienia. Dziecko dostosowuje się do grupy rówieśniczej, na poziomie której funkcjonuje, a aktywność społeczna w niej wpływa na poziom akceptacji”<sup>8</sup>.

Należy zauważyć, że istotną cechą socjalizacji jest jej dynamiczny charakter manifestujący się wchodzeniem w coraz to nowe role i grupy społeczne. Mechanizm uspołeczniania pozwala na rozwijanie inwencji twórczej w procesie wchodzenia w społeczeństwo. Proces socjalizacji dokonuje się pod wpływem środowiska, które modeluje ten proces. Według M. Filipiaka „Procesy socjalizacji jednostki zachodzą w drodze spontanicznego naśladownictwa, identyfikacji wychowania czy też świadomych osobistych decyzji samowychowawczych, dokonują się zaś dzięki interakcji

<sup>7</sup> Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987, s. 46.

<sup>8</sup> A. Kruszewska, *Między przedszkolem a szkołą obowiązek szkolny sześciolatka – dziecko przekracza próg szkoły*, Częstochowa 2015, s. 43-44.

z innymi ludźmi, to jest w wyniku wzajemnych działań między jednostkami jako podmiotami życia społecznego (dziecko – matka, uczeń – nauczyciel, pacjent – lekarz, kolega – kolega)<sup>9</sup>.

Proces socjalizacji dokonuje się już we wczesnym okresie życia dziecka, kiedy podstawowym środowiskiem socjalizacyjnym jest rodzina. Dalej kontynuowany jest w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym, kiedy obok rodziny ważną rolę socjalizacyjną odgrywa środowisko rówieśnicze, przedszkole i szkoła. To wychowanie i kształcenie w szkole ukierunkowuje i uzupełnia „naturalny proces socjalizacji”. W miarę dorastania krąg środowisk socjalizujących powiększa się, a ich rola wzrasta kosztem rodziny.

Badacze zjawiska socjalizacji twierdzą, iż problem edukacji stanowi kluczową kwestię dla przyszłości dzieci, a zatem i dzieci uchodźców, migrantów, dając im szansę na normalne życie<sup>10</sup>. Należy jednak zauważyć, że samo wysłanie dzieci obcokrajowców do polskiej szkoły i posadzenie ich w ławce nie rozwiąże problemu. W związku z powyższym podjęcie badań w celu poznania realizacji działań szkoły w zakresie socjalizacji uczniów uczęszczających do klas międzykulturowych wydaje się słuszne.

## Metodologiczne podstawy badań własnych

W tej części artykułu zostaną przedstawione założenia metodologiczne i wyniki badań, których celem było poznanie pracy dydaktyczno-wychowawczej wybranych szkół w procesie socjalizacji dzieci uczęszczających do klas zróżnicowanych kulturowo. Realizacja wymienionego celu wydaje się słuszna ze względu na to, że do szkół podstawowych w Polsce uczęszcza coraz więcej uczniów o innej narodowości i religii, a to z kolei implikuje organizowanie klas wielokulturowych. Specyfiką powiatu białskiego, wynikającą po części z jego położenia geograficznego w pobliżu granic z dwoma państwami: Ukrainą i Białorusią, jest lokalizacja dwóch ośrodków przeznaczonych dla uchodźców. Stąd obecność dzieci uchodźców w szkołach jest widoczna. Badania pedagogiczne przeprowadzono w dwóch szkołach: w Szkole Podstawowej nr 3 w Białej Podlaskiej (październik 2015 roku) i w Szkole Podstawowej w Zalesiu, miejscowości gminnej (listopad 2015 roku). Wybór szkół nie był przypadkowy. Ze względu na problematykę badań wybrano te szkoły, do których uczęszczają razem z dziećmi polskimi dzieci o różnej narodowości, są to głównie dzieci uchodźców. Zastosowano metody badawcze jakościowe, ponieważ posługują się narzędziami „elastycznymi” i można je dostosować do nowych warunków i sytuacji, które nie zawsze da się przewidzieć przed

<sup>9</sup> M. Filipiak, *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Lublin 2000, s. 89-90.

<sup>10</sup> Por. B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, dz. cyt., s. 5.

rozpoczęciem badania<sup>11</sup>. Z drugiej zaś strony należy zwrócić uwagę na fakt, że działania szkoły w kontekście socjalizacji dzieci są trudne do zmierzenia i nie kwalifikują się do pomiaru. Badania jakościowe mają tę zaletę, że pozwalają sięgnąć do głębszego kontekstu, czego nie da się obiektywnie zmierzyć. Zatem problematyka badań była istotnym czynnikiem determinującym wybór podejścia jakościowego.

Główne problemy badawcze ujęto w formie trzech pytań:

1. Jak wyglądają relacje dzieci w klasach międzykulturowych?
2. Jakie działania wychowawczo-edukacyjne podejmują szkoły w procesie socjalizacji dzieci różnej narodowości?
3. Czy istnieją czynniki zakłócające proces socjalizacji?

W celu uzyskania odpowiedzi na zadane pytania zebrano informacje z wymienionych szkół podstawowych, posługując się techniką wywiadu. W literaturze z zakresu metodologii badań pedagogicznych znajdujemy różne odmiany albo rodzaje wywiadu. M. Łobocki podaje dwie najczęściej spotykane: „wywiad nieskategoryzowany i wywiad skategoryzowany”<sup>12</sup>. Wybrałam technikę wywiadu nieskategoryzowanego, ponieważ pozostawia prowadzącemu możliwie duży zakres swobody w zadawaniu pytań respondentom. Należy jednak zaznaczyć, że nie wyklucza to przygotowania listy pytań. Biorąc pod uwagę cele i problemy badań, w kwestionariuszu wywiadu zamieszczono pytania dotyczące poznania istotnych czynników i sytuacji wychowawczo-edukacyjnych sprzyjających socjalizacji dzieci oraz pytania mające na celu poznanie trudności, przeszkód w budowaniu pozytywnych relacji między uczniami, źródła uprzedzeń w relacjach z uchodźcami, co może niekorzystnie kształtować proces socjalizacji. Wymienione wywiady przeprowadziłam z nauczycielami pracującymi w klasach międzykulturowych: w Szkole Podstawowej w Zalesiu z trzema nauczycielami pracującymi w klasach I-III. W Szkole Podstawowej w Białej Podlaskiej podobnie z trzema nauczycielami pracującymi w tych samych klasach. W sumie przeprowadzono sześć wywiadów.

Szkoła Podstawowa nr 3 im. Marii Konopnickiej w Białej Podlaskiej jest jedną z największych pod względem liczebności szkół białskich i jednocześnie jedną z najstarszych szkół w mieście, w której kształci się 718 uczniów w 24 oddziałach oraz 98 dzieci w czterech grupach przedszkolnych. Do szkoły uczęszcza 21 dzieci pochodzenia cudzoziemskiego. Stosunek liczbowy dzieci polskich do cudzoziemskich wynosi 34:1. Dzieci cudzoziemskie są mniej widoczne. W rozmowach na korytarzu ze swoimi kolegami lub koleżankami posługują się językiem polskim, mniej lub bardziej poprawnie. Ze względu na narodowość najwięcej dzieci pochodzi z Czeczenii, Kazachstanu, Armenii. Do szkoły rodzice przyprowadzają swoje dzieci z Ośrodka Urzędu ds. Cudzoziemców położonego na terenie Białej Podlaskiej.

<sup>11</sup> Por. M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2006.

<sup>12</sup> Zob. tamże, s. 266.

Druga szkoła to Szkoła Podstawowa w Zalesiu. Gminna miejscowość Zalesie położona jest w powiecie białskim w pobliżu granicy Polski z Białorusią. Do tej szkoły dzieci uchodźców przywożone są z Ośrodka Urzędu ds. Cudzoziemców położonego w Kol. Horbów w wymienionej gminie, pochodzą głównie z Czeczenii. W Szkole Podstawowej uczy się 83 dzieci, w tym 36 to dzieci uchodźców. Stosunek liczbowy wynosi 2,5:1. Uogólniając, dzieci cudzoziemskie stanowią prawie połowę szkolnej populacji uczniów, co jest szczególnie widoczne w klasach, na korytarzu, w otoczeniu szkoły, słyszy się rozmowy w języku czeczeńskim i w języku rosyjskim.

Po przeprowadzeniu wywiadów z nauczycielami pracującymi w klasach międzykulturowych opracowano uzyskane wyniki badań. Przy opisywaniu wyników badań w pierwszej kolejności zostaną zaprezentowane te wyniki, które diagnozują powody – czynniki utrudniające prawidłowy przebieg procesu socjalizacji. Ich diagnoza jest konieczna, ponieważ w istotny sposób wpływa na pracę szkoły.

## Trudności w socjalizacji

Nauczyciele na pierwszym miejscu wymienili barierę językową. Stanowi ona przeszkodę w komunikacji na poziomie uczeń – uczeń i nauczyciel – uczeń. Szczególnie widoczna wśród uczniów rozpoczynających naukę w nowej szkole. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń pracy w klasach międzykulturowych nauczyciele uważają, że w szybkim czasie zostaje ona pokonana przez większość dzieci cudzoziemskich. Dzięki dodatkowym zajęciom z języka polskiego i zaangażowaniu nauczycieli dzieci o innej narodowości niż polska chcą i uczą się języka polskiego, ponieważ z miejscem, w którym mieszkają, wiążą duże nadzieje, chcą, żeby było ich domem. Dzieci mają nadzieję, że zostaną w Polsce, podobnie jak ich rodzice. Tego typu sytuacja motywuje i zachęca dzieci do nauki języka polskiego. Dzieci uczą się szybko, ładnie piszą i czytają po polsku. Rozumieją to, co się do nich mówi, choć czasami zdarzają się sytuacje, w których wolą udawać, że nie rozumieją. Łatwiej przychodzi nauka dzieciom młodszym z klasy pierwszej i drugiej, znacznie trudniej przebiega opanowanie języka i „dogonienie” programu dzieciom starszym. Analizując aspekt komunikacji językowej, należy wskazać na jego ogromną rolę w procesie socjalizacji. Jest ona podstawą do przyswajania wiedzy, wpływa na zdolności oceny i działanie jednostki w środowisku szkolnym oraz na kontakty z otoczeniem. To tylko niektóre przykłady socjalizacji, które prowadzą do rozwoju osobowości dziecka.

Opóźnienia w nauce druga w kolejności wymieniona przez nauczycieli trudność. Niektóre dzieci uchodźców są w starszym wieku w porównaniu do swoich polskich kolegów z klasy, jednak uczęszczają do tej samej klasy wraz z dziećmi pochodzenia polskiego, ponieważ mają braki w nauce, czasami znaczne problemy z prostymi

działaniami matematycznymi, problemy z czytaniem tekstu ze zrozumieniem, pisanem prostych zdań, z ortografią itp.

Problemy wynikające z różnic kulturowych i religijnych – wydawać by się mogło, że będą stanowiły główne problemy, jednak praktyka pokazuje zupełnie coś innego. Dzieci cudzoziemskie chętnie poznają tradycje i kulturę Polski, czekają na andrzejki, mikołajki. Same chętnie opowiadają o zwyczajach i kulturze swojego kraju. Można powiedzieć, że szybko przystosowują się do życia w nowym kraju i w nowym społeczeństwie. Szkoły szanują kulturę i obyczaje dzieci cudzoziemskich.

Stres pourazowy – to kolejny problem, który nie tylko utrudnia socjalizację w nowym środowisku, ale i godne życie. Zachowania dzieci wynikające z ich bolesnych przeżyć, określane w psychologii „syndromem stresu pourazowego”. Skutkiem takiego przeżycia jest mocno utrwalony obraz tych wydarzeń i przeżywanego wówczas lęku. Obrazy te są tak żywe, że wywołują paniczny strach, znajdujący ujście między innymi w przerażających snach stanowiących przejaw lęku przed śmiercią<sup>13</sup>. Dzieci są nieufne, apatyczne, przejawiają niechęć do poleceń nauczyciela, nie chcą się bawić. Te wymienione czynniki blokują proces współpracy w klasie czy w grupie i nie sprzyjają socjalizacji. Mimo to nauczyciele nie zniechęcają się, starają się zachęcać wszystkie dzieci do aktywnego udziału w życiu szkoły i do współpracy z innymi dziećmi. W tym celu organizują wiele działań o charakterze integrującym, na przykład wspólne zabawy, wspólne pieczenie ciastek, wspólne wycieczki.

Kolejnym czynnikiem, który dotyczy rodziców dzieci, to frustracja. Załamanie nastroju u rodziców odczuwają także dzieci i przeżywają je. Dłuższy pobyt uchodźców w nowym kraju wymusza konieczność nawiązywania głębszych relacji z mieszkańcami, urzędnikami, a to okazuje się frustrujące. Wielu cudzoziemców uważa, że nie są rozumiani, sami też nie rozumieją zachowań lokalnej społeczności. Cudzoziemcy odczuwają nieskuteczność w kontaktach z mieszkańcami, czują, że nie są rozumiani tak, jak byli rozumiani w kraju pochodzenia. Sytuacja rodziców dotyka ich dzieci, które są sfrustrowane i złoścą się na siebie samych, wycofują się z życia szkolnego, nie budują pozytywnych relacji w grupie. Te wymienione przykłady zdecydowanie utrudniają proces socjalizacji, warto także zauważyć, że dzieci w tego typu sytuacjach nie mogą liczyć na wsparcie ze strony rodziców.

Brak motywacji do nauki dzieci ze strony rodziców. Nie należy do łatwych zadań zainteresować, a następnie podtrzymywać motywację do nauki dzieci, które w żaden sposób nie są motywowane w rodzinie. To nie lada wyzwanie, któremu muszą sprostać nauczyciele i całe środowisko szkolne. W tym celu poszukują skutecznych metod, a czasami nawet niekonwencjonalnych rozwiązań.

<sup>13</sup> Zob. E. Pawlic-Rafałowska, A. Bernacka-Langier, *Inny w polskiej szkole*, Warszawa 2010.



Lęki i obawy rodziców. To problemy, na które rzadko wskazywali nauczyciele. Niektórzy rodzice nie posyłają swoich dzieci do szkoły w obawie przed ich utratą. Są to zazwyczaj pojedyncze sytuacje, ale i takie mają miejsce, szczególnie w przypadku rodziców, którzy stracili dziecko podczas działań wojennych albo ich dziecko zagubiło się podczas ucieczki. Boją się, że mogą stracić kolejne, więc chcą, żeby przebywało razem z nimi.

Uprzedzenia polskich dzieci w stosunku do dzieci uchodźców. Skala zjawiska nie jest duża i po nawiązaniu bliższych relacji dzieci pokonują uprzedzenia. Nawet w sytuacjach, kiedy nie znają języka, potrafią się komunikować i integrować.

## Przykłady działań wspierających proces socjalizacji

W tej części artykułu zostaną przedstawione działania wychowawczo-edukacyjne realizowane w środowiskach szkolnych, których celem jest wspieranie procesu socjalizacji dzieci cudzoziemskich i polskich. Analogicznie jak przedstawiono trudności, tak i działania realizowane lub organizowane przez nauczycieli pogrupowano i opisano te najczęściej występujące.

Wychowawstwo w klasie międzykulturowej dyrektor szkoły powierza nauczycielowi ze znajomością języka rosyjskiego, co znacznie ułatwia pracę dydaktyczno-wychowawczą. Wszyscy nauczyciele prowadzący zajęcia w wymienionych szkołach zapoznają się z kulturą dzieci cudzoziemskich, doskonale wiedzą, w jaki sposób należy komunikować się z dziećmi, czego im nie wypada mówić, w jaki sposób należy postępować.

W szkołach przestrzegane są zwyczaje i tradycje dzieci innej narodowości oraz ich święta i nakazy religijne. Oto kilka przykładów: w jednej ławce nie może siedzieć chłopak obok dziewczynki, na zajęciach z wychowania fizycznego dziewczynki nie ćwiczą w bluzce z krótkimi rękawami, w stołówce szkolnej przygotowywane są dania bez wieprzowiny. Zatem pozytywny stosunek nauczycieli i dzieci polskich do tradycji i religii dzieci cudzoziemskich sprzyja budowaniu pozytywnych relacji, tworzy atmosferę współpracy. Analogicznie od dzieci cudzoziemskich wymaga się szacunku do kultury i religii dzieci polskich. Wymienione przykłady oparte na wzajemnym szacunku oraz poszanowaniu odmienności człowieka w sferze religijnej, kulturowej i obyczajowej są kluczowym zadaniem szkoły, podstawą wychowania i edukacji, a w konsekwencji kształtują osobowość człowieka.

Organizowanie zajęć szkolnych i pozaszkolnych w grupach zróżnicowanych pod względem narodowościowym. Dzieci cudzoziemskie wspólnie z polskimi biorą udział w organizacji różnych uroczystości szkolnych, w zajęciach pozalekcyjnych, wspólnych wycieczkach. Wspólnie przygotowują tradycyjne posiłki, poznają tańce narodowe, stroje ludowe, baśnie charakterystyczne dla danego kraju i inne. Dzieciom czeczeńskim szczególnie podobają się polskie uroczystości, na przykład mikołajki, Dzień

Matki, Dzień Dziecka. Chętnie biorą w nich udział i zapraszają swoich rodziców. Z kolei dzieciom polskim podobają się tańce czeczeńskie, smakują im też niektóre dania.

W szkołach dla dzieci uchodźców organizowane są dodatkowe zajęcia z edukacji polonistycznej w klasach I-III. Uczęszczają na nie wszystkie dzieci, ponieważ zainteresowanie nauką języka polskiego jest bardzo duże. Dzieci uchodźców uczą się języka polskiego w różnym czasie. Wszystko zależy od ich ogólnego rozwoju, każde uczy się w miarę swoich możliwości. Dało się zaobserwować, że wychowawczynie w trakcie zajęć, jeśli jest taka potrzeba, poświęca więcej czasu dzieciom, które nie znają dobrze języka polskiego. Oprócz języka polskiego nauczyciele posługują się językiem rosyjskim, który dzieci cudzoziemskie, nieznające języka polskiego, rozumieją w stopniu zapewniającym poprawną komunikację.

W programach wychowawczych obu szkół ujęto zadania, które mają na celu socjalizację dzieci polskich i cudzoziemskich, na przykład „Poznawanie i poszanowanie kultury i tradycji osób innych narodowości, podejmowanie inicjatyw w celu kształtowania postaw obywatelskich”.

Integracja w grupach rówieśniczych wynika z naturalnej potrzeby dziecka. Dało się zaobserwować, że dzieci polskie integrują się samodzielnie z dziećmi czeczeńskimi lub innej narodowości bez wsparcia nauczycieli, tylko w niektórych sytuacjach potrzebują pomocy nauczyciela, komunikują się ze sobą i uczestniczą we wspólnych grach czy pracach, nawiązują więzi koleżeńskie. Taki sposób integrowania „krok po kroku” utrwała więzi i buduje pozytywne relacje, co sprzyja procesowi socjalizacji.

Organizowanie wspólnych spotkań, festynów, uroczystości szkolnych, w których uczestniczą rodziny polskie, czeczeńskie, armeńskie i innej narodowości, są okazją do podjęcia rozmów, nawiązania bliższych relacji, wymiany doświadczeń między mieszkańcami w środowisku lokalnym. Warto tu wspomnieć o istniejących stereotypach nie tylko w społeczeństwie polskim, które są przeszkodą w nawiązywaniu relacji. Wymienione przykłady uroczystości szkolnych na pewno będą pomocne w pokonywaniu różnego rodzaju uprzedzeń.

## Różnice między szkołami

Ponieważ badania były prowadzone w dwóch szkołach podstawowych zlokalizowanych w mieście i na wsi, w związku z tym nasuwa się pytanie o różnice. W czasie kilkudniowych wizyt w wymienionych szkołach dało się zaobserwować wiele działań podobnych w zakresie integracji i socjalizacji. Zaobserwowano także różnice. W szkole wiejskiej kontakty dzieci polskich z dziećmi cudzoziemskimi są serdeczne i przyjazne, a ich postawy charakteryzowała otwartość. Te przyjazne relacje służą procesowi socjalizacji w grupie rówieśniczej. Dodatkowym atutem wiejskiej szkoły były dość często

organizowane przez nauczycieli spotkania z rodzicami, które sprzyjały budowaniu pozytywnych relacji między mieszkańcami a uchodźcami z Ośrodka. Mieszkańcy z wiejskiej miejscowości Zalesie wiedzieli, że uchodźcy, którzy przybyli do Polski, uciekli ze swojego kraju, ponieważ byli tam narażeni na prześladowania, a nawet groziła im śmierć. Wymienione spotkania rodziców dzieci polskich i innej narodowości na gruncie szkolnym są okazją do wzajemnego poznania i sprzyjają budowaniu pozytywnych relacji.

Z kolei w środowisku miejskim nie zaobserwowano otwartych postaw mieszkańców, raczej obojętne. Mieszkańcy miasta mają znikomą wiedzę o uchodźcach, raczej kojarzą uchodźcę z osobą przybyłą do naszego kraju głównie w celu poprawy warunków ekonomicznych, co może być przeszkodą w budowaniu pozytywnych relacji. Niektórzy rodzice uważają, że nasze państwo ponosi zbyt duże koszty na edukację i utrzymanie uchodźców. Tego typu postawy nie będą sprzyjały procesowi socjalizacji.

## Podsumowanie i wnioski

Zachodzące zmiany sprawiają, że polskie społeczeństwo staje się coraz bardziej heterogeniczne, a to rodzi potrzebę formowania postaw społecznych otwartych wobec osób o innej narodowości. Zaobserwowane różnice kulturowe i religijne szczególnie wyraźnie zarysowują się w małych społecznościach, w tym także w powiecie bialskim na pograniczu polsko-białoruskim. Badania pokazały, że polska szkoła miejska i mała wiejska potrafi sprostać wyzwaniom w zakresie edukacji i socjalizacji dzieci uchodźców oraz dzieci polskich. To na poziomie klasy szkolnej dochodzi do nawiązania kontaktu, budowania relacji dzieci z uchodźcami i przełamania barier, lęków, uprzedzeń oraz stereotypów. Analiza zgromadzonego materiału badawczego pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków. Ze względu na ograniczenie badań do określonego terenu, czyli powiatu bialskiego, wnioski nie będą uogólnione.

1. W badanych szkołach podstawowych w powiecie bialskim proces socjalizacji dzieci polskich i dzieci cudzoziemskich przebiega bez większych zakłóceń, ponieważ szkoły prowadzą systematyczne działania o charakterze edukacyjnym, wychowawczym i integrującym.
2. Zaobserwowano wiele czynników pozytywnie kształtujących socjalizację dzieci uchodźców i dzieci polskich, tu należy wskazać na angażowanie się nauczycieli, odpowiednio dobierane formy i metody pracy w klasach międzykulturowych oraz wykorzystywanie potencjału osobowego dziecka, na przykład otwartość, empatia, aktywność.
3. Relacje dzieci w klasach międzykulturowych są w większości poprawne, chociaż zdarzają się konflikty i trudności wychowawcze między nimi. Są one kluczowe w budowaniu postaw uczniów i ich socjalizacji, a nauczyciele mają świadomość ich znaczenia.

4. Postawy mieszkańców i społeczności szkolnej w stosunku do uchodźców mają istotne znaczenie w procesie socjalizacji. Mogą wpływać na proces socjalizacji zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. W odniesieniu do badanych podmiotów dało się zaobserwować pozytywne oddziaływania.

## Bibliografia

- Filipiak M., *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Kosowicz A., *Uchodźca*, [w:] *Uchodźca mój dobry sąsiad*, red. P. Dziliński, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009.
- Kruszewska A., *Między przedszkolem a szkołą obowiązek szkolny sześciolatka – dziecko przekracza próg szkolny*, Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny SIM, Częstochowa 2015.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2006.
- Pawlic-Rafałowska E., Bernacka-Langier A., *Inny w polskiej szkole*, Wyd. Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2010.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, opublikowane 18 czerwca 2014 r., Dz.U. z 2014 r., poz. 803.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1987.
- Smolińska-Theiss B., *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2002)4.
- Stech K., Ratus B., *Pakty Praw Człowieka w procesie edukacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Zielona Góra 1994.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.
- Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 roku ze zmianami wynikającymi z ustawy z 19 marca 2009 roku*, Dz.U. nr 56, poz. 458.

## ADRES DO KORESPONDENCJI

### ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Dr Stanisława Nazaruk  
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej  
e-mail: stnazaruk@poczta.onet.pl